

Ideologia i teatre postdramàtic

Hans-Thies Lehmann

Per damunt de tot, el teatre no és ni el lloc ni el mitjà per transmetre una ideologia, ni per difondre unes ensenyances o un punt de vista. L'època en què el teatre es considerava un focus d'alliçament religiós, polític o de moralitat burgesa, hauria d'haver passat a la història. Sens dubte, en moments crítics en l'àmbit polític, si la democràcia es trobés entre la vida o la mort, o bé en circumstàncies similars, podria ser que en el futur tornés a ser concebible que, de manera excepcional, qualsevol lloc, qualsevol institució, qualsevol activitat (inclòs el teatre) es posés al servei de la discussió ideològica. Altrament, el teatre actua sempre de manera indirecta, *modo obliquo*: a través de la seva realitat com a comportament estètic, tal com Schiller va posar de relleu enfront de la didàctica tragèdia burgesa;

a través de la tematització indirecta de posicions que són la base del pensament i de la ideologia, tal com va impulsar Brecht enfront de Piscator; fent frontollar les trames cultural i civilitzadora —fins i tot el llenguatge—, que amb la seva vigència fan que, de manera característica, la realitat es percebi sempre desvirtuada; a través de la posada en pràctica, l'ampliació i l'aprofundiment de les capacitats per simpatitzar en el sentit més ampli de la paraula (participació, identificació, compassió, empatia), un procés que, per cert, constantment ha de quedar interromput; a través de la interrupció mútua de pràctica i representació, que ens permet assolir una visió de la pràctica alliberada per l'art, així com una visió crítica d'una nova orientació exclusivament estètica per mitjà del record de la pràctica;

i en últim lloc, però no per això menys important, a través de la «col·lectivitat» passatgera que sorgeix arran del fet teatral però que no es manifesta en una ideologia d'afirmació comuna, sinó que continua essent una «communauté desœuvrée» (Nancy), una comunitat paradoxal de les singularitats no comunes que romanen separades les unes de les altres a causa d'un abisme i que només es troben en la comunitat del que és finit, de la mort, ja que comparteixen l'experiència de no poder-se trobar.

Així doncs, el teatre no té res a veure amb la ideologia? Tot depèn del que entenguem per aquest concepte. Habitualment, per *ideologia* —algú «té» una ideologia, o bé és comunista o bé liberal— s'entén simplement una mena de visió del món, un conjunt d'opinions i actituds fonamentals. Per tant, tot artista teatral, tot espectador pot tenir una ideologia. I això no obstant, aquesta ideologia no ens diu gaire bé res sobre la seva manera de fer i de percebre el teatre. De la mateixa manera que altres factors (experiència, entorn, encunyacions culturals) relatius a l'individu que

crea, la ideologia (pot haver-n'hi més d'una: una ideologia artística, una ideologia històrica, una ideologia social) és tan sols un més de tots els elements que constitueixen l'obra, el text, l'escenificació, sense ser-ne una peça constitutiva essencial. Per això la relació entre teatre i ideologia és, en aquest sentit, un tema improductiu, tan irrellevant com la recerca de rastres de la biografia de l'autor en la seva obra. Pot ser que Peter Handke tingui una determinada ideologia pel que fa a la situació dels Balcans, idees discutibles des del punt de vista moral i polític —i que caldria discutir si penséssim que les opinions de Peter Handke poden tenir una influència significativa en la vida política—, però per entendre els seus textos tot això és tan fortuït com altres factors de la seva vida personal. Tant dramaturgs com espectadors comparteixen amb la resta d'individus la condició, dins la societat, de ser, també, productors o víctimes d'alguna ideologia.

Louis Althusser, per contra, ha desenvolupat un concepte molt útil, el d'una ideologia espontània, «eter-

na». Segons aquest concepte, la visió de l'individu, la consciència individual es troba atrapada dins la ideologia, atès que per naturalesa està marcada per una forma determinada de reconèixer tot el que és real: la consciència està subjecta a una tendència a l'antropomorfisme. Tendeix a una imatge del món (il·lusòria) que de manera constant i sistemàtica entén la societat des d'un prisma equivocat, que contínuament vol revestir el fred infernal de les estructures i els blocs de poder amb un rostre humà. El teatre pot ser «materialista» si mostra aquesta il·lusió —Althusser parla d'una consciència «melodramàtica» constitutiva— i alhora la desmunta —no pas allixonant des de l'escenari, sinó creant i representant en el teatre una alteritat entre el melodrama que experimenta el subjecte i la processualitat totalment diferent i la presència massiva del «món» historicopolític. Althusser ha exposat tot això en un estudi clàssic sobre Bertolazzi i Brecht, així com en d'altres textos sobre la relació entre art i ideologia. La seva interpretació de la ideologia es basa principalment en el concepte marxista, segons el qual la

ideologia equival a una «falsa consciència», i que sobretot fa èmfasi en el fet que els individus de la societat de mercaderies són incapaços d'entendre's a si mateixos, que no conceben el pensament propi com a expressió ni dels interessos de classe i ni de l'alienació.

Si aprofundim més en aquesta idea —ideologia com a concepció equivocada d'un mateix—, toparem amb una problemàtica d'envergadura, ni més ni menys que la de la mateixa instància del jo (des del punt de vista de la psicoanàlisi). Segons Lacan, el jo fins i tot pot concebre's com a refugi d'un desconeixement radical, i del desconeixement d'un mateix, com a funció psíquica que contínuament nodreix la concepció enganyosa d'autonomia i identitat, mentre que en la realitat el jo es troba atrapat en una dependència radical i funciona com a màscara aparent de la identitat. Així doncs, ens trobem davant la necessitat de concebre el que és un individu de manera diferent, no pas a través d'aquesta identitat fixada enganyosament del que, senzillament, ens sembla que és l'indret de la identitat, del jo.

Altrament, amb Guy Debord, per ideologia es pot entendre la circumstància que els individus de la «societat de l'espectacle» actual no aconsegueixen treure l'entrellat de quines són les forces que impulsen la societat, més per l'assumpció d'una posició fonamentalment d'espectador passiu que no pas a causa d'unes idees equivocades. Tal com feia Althusser amb la il·lusió del subjecte, Debord desmunta la manera com l'individu tendeix a una assumpció acrítica de la seva posició envers la societat com a espectacle. En el pla de la teoria teatral, les conseqüències són, en un cas, l'exigència d'una dramaturgia materialista que admet la discrepància entre la mirada subjectiva i la realitat, i en un altre cas la idea d'un teatre (o d'activitats parateatral) que posa al descobert la posició del mer «ser espectador», juntament amb les actituds i els desitjos problemàtics que dins d'aquesta posició poden tenir un caràcter virulent. Entre els dos casos s'estableix un paral·lelisme interessant quan ens preguntem quines conseqüències per al teatre es deriven d'aquest examen teoricideològic i d'altres exàmens semblants. Ambdós

aspectes —el mer «ser espectador» i encara més la fantasia d'un individu que té una relació amb l'entorn equivalent a la que té amb altres individus— afecten directament condició del teatre. Si es vol imaginar un teatre que s'escarrassi a ser crític amb la ideologia, aleshores haurà de ser un teatre que abans que res plantegi la pròpia ideologia com a tema de discussió. Haurà de «problematitzar» el teatre com a exhibició i com a espectacle, haurà de produir situacions que incomodin la falsa ingenuïtat de l'espectador. I haurà de qüestionar fins i tot els constituents fonamentals del teatre dramàtic, solidificats per la tradició. El teatre actual encara té lloc —sota tot punt de vista— en l'espai on ressona la tradició d'allò que podem denominar «teatre dramàtic». Durant molt de temps, però, el drama (sobretot en la seva variant «tràgica») ha destacat com al gènere per excel·lència en què el principi formal és la posició central de l'individu, de la persona; una posició cada vegada més problemàtica. En el drama, tant els actes com les decisions s'apliquen fonamentalment a l'esfera de la inter-subjectivitat; la rellevància de l'inter-

canvi entre persones a través del diàleg fonamenta la possibilitat del drama en si. Com a forma, el drama implica ja un tipus d'afirmació sobre la identitat, també de la pròpia identitat, la *dramatis persona*. Pel que fa a la seva possible relació amb la ideologia, el teatre actual es troba davant del fet que les realitats polítiques —en gran mesura— han esdevingut abstractes, però que els discursos públics segueixen l'estratègia sempre vigent de la personificació, la metaforització i l'evidenciació; en resum, de la dramatització. Tot el que és polític experimenta una constant (de)formació cap al drama, cap als conflictes pseudo-dramàtics, que renova i consolida una vegada i una altra la ideologia en el sentit d'Althusser. Sota aquestes condicions, una de les exigències elementals que cal fer al teatre és que percebi les seves possibilitats específiques d'activar no pas una ratificació, sinó una resolució dels simulacres dramàtics. A mesura que els fonaments «ideològics» del drama han anat desapareixent, a la pràctica s'han anat constituint noves formes que —independentment d'un contingut «polític» més o menys clar— treballen una

percepció de la realitat menys ideològica en aquest sentit concret. El teatre esdevé postdramàtic, perquè evita els efectes ideològics que s'havien imposat amb el drama. Tracta d'individus que potser són «pluralitats», d'esdeveniments que no només són «accions» des del punt de vista del drama, d'una fragmentació del jo que es belluga i s'escampa per «xarxes» electròniques i d'altres tipus, però que no experimenta la vida com el camí predestinat d'una persona dramàtica, sinó més aviat per fases, fragments, discontinuïtats. Si per la seva banda el teatre es proposés d'intentar comunicar un missatge ideològic, ni que fos sobre aquests temes, justament es privaria de la seva millor oportunitat, la d'activar una desconstrucció de la il·lusió de la identitat-subjecte, de la ideologia original. En lloc d'això, pot activar una política de percepció que, en el teatre i/o la *performance*, dissolgui les fixacions i les determinacions inevitables en el discurs polític; és a dir, que jugui un altre joc, diferent del discurs ideològic, moral i polític.

Hans-Thies Lehmann és crític i catedràtic de la Universitat de Frankfurt.